

Andrić-Initiative
(Reihe)

herausgegeben von

Univ.-Prof. Dr. Branko Tošović
(Karl-Franzens-Universität Graz)

Band 17

Andrić-Initiative
(Serija)

ureduje

prof. dr Branko Tošović
(Univerzitet „Karl Franc“ Grac)

Tom 17

INSTITUT FÜR SLAWISTIK
DER KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ
NARODNA I UNIVERZITETSKA BIBLIOTEKA
REPUBLIKE SRPSKE
SVET KNJIGE

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆEVA PUBLICISTIKA
ANDRIĆ'S PUBLIZISTIK

Andrić-Initiative
17

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske u Banjaluci
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta
Svet knjige Beograd
Aletea Beograd

Herausgeber • Urednik

Verlag • Izdavač

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz

Merangasse 70, 8010 Graz, Österreich/Austria, +43 316 380 25 24, branko.tosovic@uni-graz.at; arno.wonisch@uni-graz.at, <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis>

Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske

Jevrejska 30, 78 000 Banjaluka, BiH, Republika Srpska, direkcija@nub.rs, tel. +387 51 215 894, www.nub.rs

Svet knjige d.o.o.

Bulevar despota Stefana 15, 11000 Beograd, Srbija, tel. +381 11 324 73 07, svetknjige@svetknjige.net, www.svetknjige.net

Aletea

Generala Štefanika 2, 11000 Beograd, Srbija, +381 62 311 300

Für die Herausgeber • Za izdavače

Branko Tošović,

Arno Wonisch, Ljilja Petrović-Zečić, Stevo Čosović,

Milan Tasić

Satz, Umschlag, Lektorat und Korrektur

Prelom, korice, lektorisanje i korektura

Branko Tošović

Lektorat und Übersetzung der deutschen Inhalte

Arno Wonisch

Umschlagillustration • Ilustracija na koricama

<https://www.midjourney.com>

[<https://discord.com/channels/1121879031416107200/1121879031416107203>]

Tiraž: 200

Druck • Štampa

Excellent print, Balkanska 35–39, Beograd

Tošović, Branko (ur./Hg.). *Andrićeva publicistika / Andrićs Publizistik*. Graz/Grac – Beograd – Banjaluka: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta – Svet knjige – Aletea, 2024. 937 s./S. [Andrić-Initiative 17]

© Branko Tošović, Graz 2024

Alle Rechte vorbehalten. Sva prava zadržana.

ISBN 978-3-9519973-2-2 (Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz)

ISBN 978-86-7396-931-2 (Svet knjige Beograd)

ISBN 978-99976-27-78-0 (Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske Banjaluka)

ISBN 978-86-82644-21-7 (Aletea)

Inhalt • Sadržaj • Садржај

Predgovor	13
Vorwort	15
Allgemeines • Opšti dio • Општи дио	17
Branko Tošović (Grac). Andrićeva publicistička poetika [Branko Tošović (Graz). Andrićs publizistische Poetik]	19
Literatur • Književnost • Књижевност	123
Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Etika u publicističkim tekstovima Ive Andrića i Meše Selimovića [Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Die ethische Dimension der Publizistik von Ivo Andrić und Meša Selimović]	125
Anica Bilić (Vinkovci). Antun Gustav Matoš u književnoj i prigodnoj publicistici Ive Andrića [Anica Bilić (Vinkovci). Antun Gustav Matoš in der literarischen und anlassbezogenen Publizistik von Ivo Andrić]	145
Недељка Бјелановић (Београд). Стихијски смех-урлик: Андрић наспрам авангарде [Nedeljka Bjelanović (Belgrad). Spontanes Gelächter bzw. Gebrüll: Andrić vs. Avantgarde]	169
Марија Т. Благојевић (Београд). Сага о уметнику – есеј РАЗГОВОР СА ГОЈОМ и беседа О ПРИЧИ И ПРИЧАЊУ у светлу Андрићеве стваралачке поетике (КУЋА НА ОСАМИ ИВЕ Андрића) [Marija T. Blagojević (Belgrad). Die Saga des Künstlers – der Essay GESPRÄCH MIT GOYA und die Rede ÜBER DIE ERZÄHLUNG UND ERZÄHLEN im Lichte von Andrićs kreativer Poetik [Andrićs EINSAMES HAUS]]	189
Евдокија Борисова (Шумен). Хуманитарни посоки на нашето време: Иво Андрић в българската периодика	211

[Evdokija Borisova (Šumen). Humanitäre Trends unserer Zeit: Ivo Andrić in bulgarischen Zeitschriften]	
Наташа Дракулић Козић (Кикинда). Есеји Иве Андрића о Вуку Стефановићу Караџићу – (по)етичка становишта двају писаца	239
[Nataša Drakulić Kozić (Kikinda). Die Essays von Ivo Andrić über Vuk Stefanović Karadžić – die (po)et(h)ischen Standpunkte zweier Schriftsteller]	
Мира Душкова (Русе). Иво-Андричевата публицистика в превод на български език	257
[Mira Duškova (Russe). Die Publizistik von Ivo Andrić in bulgarischer Übersetzung]	
Милош Ђорђевић (Београд). Писац критичар и критичар писац (Прилог тумачењу критике Иве Андрића)	275
[Miloš Đorđević (Beograd). Ein Schriftsteller als Kritiker und ein Kritiker als Schriftsteller (Anhang zur Interpretation der Kritik von Ive Andrić)]	
Darko Ilin (Nova Gorica). Ivo Andrić in Slovenke	295
[Darko Ilin (Nova Gorica). Ivo Andrić und die Sloweninnen]	
Славчо Ковилоски, Марина Цветаноска (Скопје). Имаголошките претстави на Иво Андрић за Македонија	307
[Slavko Koviloski, Marina Cvetanoska (Skopje). Ivo Andrićs imagologische Darstellungen Mazedoniens (gemeinsam mit Marina Cvetanoska)]	
Andelka Krstanović (Banja Luka). O umjetniku i njegovom djelu iz perspektive nobelovaca Iva Andrića i Petera Handkea	315
[Andelka Krstanović (Banja Luka). Über den Künstler und sein Werk aus der Perspektive der Nobelpreisträger Ivo Andrić und Peter Handke]	
Корнелије Квас (Београд). Андрићево разумевање уметника и уметности у есеју РАЗГОВОР СА ГОЈОМ	345
[Kornelije Kvas (Belgrad). Andrićs Künstler- und Kunstverständnis im Essay GESPRÄCH MIT GOYA]	
Aleksandra Lazić Gavrilović (Belgrad). Slika Severa u putopisima Ive Andrića i Miloša Crnjanskog	359

[Aleksandra Lazić Gavrilović (Beograd). Das Bild des Nordens in den Reiseberichten von Ivo Andrić und Miloš Crnjanski]	
Снежана Милосављевић Милић (Ниш). Чулни регистар Андрићевих путничких импресија	373
[Snežana Milosavljević (Niš). Das sensitive Spektrum der Reiseeindrücke von Andrić]	
Ана М. Мумовић (Београд). Машта и мудрост (Јован Скерлић као уметнички лик Андрића критичара)	389
[Ana M. Mumović (Belgrad). Vorstellungskraft und Weisheit (Jovan Skerlić als künstlerische Figur des Kritikers Andrić)]	
Борјан Митровић (Источно Сарајево). Саоднос простора, времена и свјетлости у Андрићевој публицистици	403
[Borjan Mitrović (Istočno Sarajevo). Die Beziehung zwischen Raum, Zeit und Licht in Andrićs Publizistik]	
Сања Перић (Нови Сад). Андрићев есеј о Волту Витмену	423
[Sanja Perić (Novi Sad). Andrićs Essay über Walt Whitman]	
Предраг Петровић (Београд). Иво Андрић и Растко Петровић – једна поетичка паралела	437
[Predrag Petrović (Belgrad). Ivo Andrić und Rastko Petrović: eine poetische Parallele]	
Вук Петровић (Београд). Трансцендентална уметност: о Андрићевом РАЗГОВОРУ С ГОЈОМ (1935)	449
[Vuk Petrović (Belgrad). Transzendente Kunst: über Andrićs GESPRÄCH MIT GOYA (1935)]	
Милан Потребих (Београд). Андрићев портрет Симона Боливар у есеју СИМОН БОЛИВАР ОСЛОБОДИЛАЦ	469
[Milan Potrebić (Belgrad). Andrićs Porträt von Simon Bolívar im Essay SIMON BOLIVAR DER BEFREIER]	
Милана Поучки (Нови Сад). <i>Моја жеља је да летим над бескрајним морем</i>	485
[Milana Poučki (Novi Sad). <i>Mein Wunsch ist es, über das endlose Meer zu fliegen</i>]	
Милана Поучки (Нови Сад). <i>Слајало „данас“ а изневерило „сушра“</i>	501

[Milana Poučki (Novi Sad). „Heute“ belogen und „morgen“ verraten]	
Ивана Раловић (Београд). <i>Најјаловију од свих наших најора: Андрић на сценама</i>	511
[Ivana Ralović (Belgrad). <i>Der unfruchtbarste aller unserer Bemühungen: Andrić auf der Bühne</i>]	
Jovana Suvajdžić (Beograd). Značenje organicističkih metafora i drugih bioloških analogija u publicističko-putopisnom tekstu KROZ AUSTRIJU Ive Andrića	529
[Jovana Suvajdžić (Belgrad). Die Bedeutung organisistischer Metaphern und anderer biologischer Analogien im publizistischen Reisetext DURCH ÖSTERREICH von Ivo Andrić]	
Zaneta Vidas Sambunjak (Zadar). Bogumili u disertaciji Ive Andrića	553
[Zaneta Vidas Sambunjak (Zadar). Die Bogumilen in Ivo Andrićs Dissertation]	
Olga Vojičić-Komatina (Nikšić). Dinamika naracije i žanrovski preplet u Andrićevom djelu STAZE, LICA, PREDELI	569
[Olga Vojičić-Komatina (Nikšić). Erzähldynamik und Genreverflechtung in Andrićs Werk STAZE, LICA, PREDELI (WEGE, PERSONEN, GEBIETE)]	
Jurica Vuco (Osijek). Avangarda u Andrićevu kritičkom (i književno-umjetničkom) tekstu	585
[Jurica Vuco (Osijek). Die Avantgarde in Andrićs publizistischen (und literarisch-künstlerischen) Texten]	
Драгана Вукићевић (Београд). Иво Андрић у СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ГЛАСНИКУ	599
[Dragana Vukićević (Belgrad). Ivo Andrić in der Zeitschrift SRPSKI KNJIŽEVNI GLASNIK]	
Arno Wonisch (Graz). O LETOVANJU U SLOVENIJI. Počitnice na sončni strani Alp v očeh in besedah Iva Andrića	617
[Arno Wonisch (Graz). ÜBER DEN URLAUB IN SLOWENIEN. Urlaub auf der Sonnenseite der Alpen in den Augen und mit den Worten Ivo Andrićs]	

Sprache • Jezik • Језик	627
Nataša Kiš (Novi Sad). Nominalizacije u političkoj publicistici Iva Andrića	629
[Nataša Kiš (Novi Sad). Nominalisierungen in der politischen Publizistik von Ivo Andrić]	
Наташа Миланов (Београд). О придевима са значењем недостајања нечега у Андрићевим путописима	645
[Nataša Milanov (Belgrad). Über mehrdeutige Adjektive mit der Bedeutung des Fehlens in Andrićs Reiseberichten]	
Марија М. Опачић (Београд). Исказивање (псеудо)социјативно-сти у есејима и критичким освртима Иве Андрића	659
[Marija Opačić (Belgrad). Ausdruck von (Pseudo-)Soziativität in den Essays und kritischen Rezensionen von Ivo Andrić]	
Драгана Поповић (Нови Сад). Глаголске форме у путопису УТИСЦИ ИЗ СТАЉИНГРАДА / ВПЕЧАТЛЕНИЯ О СТАЛИНГРАДЕ (на материјалу српског и руског језика)	677
[Dragana Popović (Novi Sad). Verben im Reisebericht IMPRESSIONEN AUS STALINGRAD (anhand von Texten in serbischer und russischer Sprache)]	
Стана Ристић, Ивана Лазић Коњик (Београд). Концептуализација појмова језик и реч у књижевно-публицистичким записима ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА И. Андрића	699
[Stana Ristić, Ivana Lazić Konjik (Belgrad). Die Konzeptualisierung der Begriffe Sprache und Wort in den literarischen und publizistischen Notizen WEGZEICHEN von I. Andrić]	
Маја Степанов (Нови Сад). Именичка синтагма са посесивним детерминатором у Андрићевом тексту ФАШИСТИЧКА РЕВОЛУЦИЈА	715
[Maja Stepanov (Novi Sad). Nominalphrasen mit Possessivdeterminator in Andrić publizistischen Text FASCHISTISCHE REVOLUTION]	
Милица Стојановић (Београд). О употреби глаголâ кретања у Андрићевим есејима	729
[Milica Stojanović (Belgrad). Über die Verwendung von Verben der Bewegung in Andrićs Essays]	

Nevena Tomić-Brkuljan (Nikšić). Imenički predložki izrazi u Andrićevim publicističkim tekstovima [Nevena Tomić-Brkuljan (Nikšić). Nominale Präpositionalausdrücke in der Andrićs publizistischen Texten]	745
Stil • Stil • Стил	761
Зорана Ђупић (Београд). Књижевнопублицистички и аналитички подстил Душана Ковачевића [Zorana Ćupić (Belgrad). Der literarisch-publizistische und analytische Substil von Dušan Kovačević]	763
Ненад Крцић (Београд). Језичко-стилске одлике Андрићеве ране критике (1914–1921) [Nenan Krcić (Belgrad). Sprachliche und stilistische Merkmale von Andrićs frühen Kritiken (1914–1921)]	777
Горан Милашин (Бања Лука). О стилу Андрићевог есеја ЛЕГЕНДА О ЛАУРИ И ПЕТРАРКИ [Goran Milašin (Banja Luka). Über den Stil von Andrićs Essay DIE LEGENDE VON LAURA UND PETRARKA]	799
Горан Милашин (Бања Лука). Стилистичко читање текстова Иве Андрића о језику и стилу [Goran Milašin (Banja Luka). Eine stilistische Lektüre von Texten Ivo Andrićs über Sprache und Stil]	827
Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). Prigodna publicistika I. Andrića (GOJA, SIMON BOLIVAR OSLOBODILAC) – stilske odlike Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). [Die Gelegenheitspublizistik von I. Andrić (GOYA, SIMON BOLÍVAR DER BEFREIER) – Stilmerkmale]	853
Милица Рабреновић (Београд). Језичко-стилске карактеристике Андрићевих есеја о Његошу [Milica Rabrenović (Belgrad). Sprachlich-stilistische Merkmale von Andrićs Essays über Njegoš]	871
Страхиња Степанов (Нови Сад). О тачки гледишта у Андрићевом есеју о Симону Боливару [Strahinja Stepanov (Novi Sad). Zum Standpunkt in Andrićs Essay über Simon Bolívar]	883

Branko Tošović (Graz). Ždralovanje [Branko Tošović (Graz). „Ždralovanje“]	907
Beilagen • Prilozi • Прилози	919
Branko Tošović (Graz). Projekat Andrić-Initiative: aktivnosti u periodu od 2023. do 2024. godine [Branko Tošović (Graz). Das Andrić-Initiative-Projekt: Aktivitäten im Zeitraum 2023 bis 2024]	921
Recenzentkinje / recenzentice / recenzenti [Rezensent*innen]	937

Jovana Suvajdžić (Beograd)

Značenje organicističkih metafora i drugih bioloških analogija u publicističko-putopisnom tekstu KROZ AUSTRIJU Ive Andrića

U ovom radu predstavimo analizu metaforičnog izraza koji upotrebljava Ivo Andrić u publicističko-putopisnom tekstu KROZ AUSTRIJU, objavljenom 1923. godine u časopisu JUGOSLAVENSKA NJIVA pod pseudonimom *Res*. Iz perspektive dijagnostičara u ovom se tekstu analogijom između austrijskog društva i bolesnog organizma predočava stanje u Austriji nakon raspada Austrougarske monarhije. Dekadentnoj fragmentarnosti organizma austrijskog društva suprotstavlja se vitalnost prirode, a motivom proleća – koji pripada konceptualizaciji opadanja i obnove kao smenjivanja jeseni i proleća – nagoveštava se moguće ozdravljenje. U radu ćemo težiti da pokažemo na koji se način kroz prisustvo organicističkih metafora i bioloških analogija otkrivaju šira ideološka i politička uporišta mladog Andrića, i istaći aspekte unutrašnje tenzije koju izazivaju organicističke ideje putopisne publicistike KROZ AUSTRIJU.

1. JUGOSLAVENSKA NJIVA jedan je od časopisa u kom je tekstove, pod pseudonimom ili sopstvenim imenom i prezimenom, objavljivao Ivo Andrić u godinama nakon Prvog svetskog rata. Ovaj je časopis od prvih godina izlaženja pod imenom HRVATSKA NJIVA, u skladu s uverenjima glavnog urednika i osnivača časopisa, Juraja Demetrovića, zastupao pozicije realnog socijal-demokratskog, a potom integralnog jugoslovenstva, s doslednim zazorom i otporom prema nekim predratnim idejama o stvaranju jugoslovenske zajednice u okviru Austrougarske monarhije.¹ Zato i ne čudi što je svoje mesto na stranicama JUGOSLAVENSKE NJIVE – čak i u posleratnom periodu u kom je časopis bio najpre okrenut socijaldemokratskoj kritici unutrašnjeg uređenja Kraljevine SHS – našao Andrićev zapis KROZ AUSTRIJU: putopisno svedočenje o žalosnom stanju u Austriji po raspadu Austrougarske monarhije.

---

¹Pojmove realnog i integralnog jugoslovenstva preuzimamo iz knjige IDEOLOGIJE JUGOSLOVENSTVA IZMEDU SRPSKOG I HRVATSKOG NACIONALIZMA 1918–1941. Jova Bakića, u kojoj se razgraničenje između vidova predratnog i posleratnog jugoslovenstva navodi prema prvom tomu kapitalnog istraživanja Ljubodraga Dimića – KULTURNA POLITIKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE (up. Bakić 2004: 85–86). Videti u istoj knjizi više o ideološkim ubeđenjima Juraja Demetrovića i tekstovima HRVATSKE NJIVE, potom JUGOSLAVENSKE NJIVE: Bakić 2004: 228–274.

2. Kada se u JUGOSLAVENSKOJ NJIVI pojavljuje tekst KROZ AUSTRIJU, 1923. godine, Ivo Andrić boravi u Gracu, gde radi kao diplomata u konzulatu Kraljevine SHS, i doktorira 1924. godine na Univerzitetu „Karl Franc“ s temom RAZVOJ DUHOVNOG ŽIVOTA U BOSNI POD UTICAJEM TURSKE VLADAVINE. I pored diplomatskih obaveza, Andrić u ovom periodu pronalazi vremena za vođenje lične prepiske, komuniciranje u okviru tzv. književnog života posleratne kulturne scene, pisanje i objavljivanje pripovedaka i pesama, pa i prve zbirke pripovedaka (up. Tošović 2008).

Kako navodi Branko Tošović u tekstu AUSTROUGARSKI PERIOD ŽIVOTA I STVARALAŠTVA IVA ANDRIĆA (1892–1922), „Andrić neke publicističke tekstove iz austrougarskog perioda (1911–1922) i gračkog razdoblja (1923–1924) potpisuje pseudonimom *Res, R, An., Iv. An. i P. P.*“ (Tošović 2011: 64). Kulturnoistorijski gledano, najzapaženiji od Andrićevih tekstova iz JUGOSLAVENSKOJ NJIVI napisanih pod pseudonimom *Res* biće ciklus tekstova koji tematizuju nastanak i procvat fašizma u suvremenoj Italiji – FAŠISTIČKA REVOLUCIJA (1923), BENITO MUSSOLINI (1923), SLUČAJ MATTEOTTI (1924), KRIZA FAŠIZMA – KRIZA ITALIJE (1925), STANJE U ITALIJI (1925) – Klevernić i dr. 2011: 210–212.² U pismu Veljku Petroviću iz 1922. godine, po preuzimanju dužnosti u konzulatu u Trstu, na Petrovićevu ponudu da pošalje neki prilog za *N. LIST*,³ Andrić naglašava da ga delikatna priroda diplomatske službe primorava da neknjiževne tekstove piše pod „šifrom“ (87: 41–42, prema Đukić Perišić 2012: 263). Moguće je da ista logika stoji iza korišćenja pseudonima *Res* u slučaju beležaka o ostacima *k. u. k.* monarhije, te da se tadašnji diplomatski službenik u Gracu želi profesionalno distancirati od (samo) naoko nezainteresovanog tona a, zapravo, revanšističkih implikacija putopisne proze KROZ AUSTRIJU. Iako je Andrić u najvećem broju napisanih tekstova u datom periodu bio okrenut književno-kulturnim i socijalnim problemima posleratnog društva Kraljevine SHS,⁴ njegov izveštaj o stanju u Austriji prve polovine dvadesetih godina „boji“ lična zainteresovanost – prirodna posledica nacionalističke

² Naravno, za književnu istoriju daleko važnije biće pripovetke objavljene u istom glasilu, ali s pravim potpisom Ive Andrića: LJUBAV U KASABI (1923), ISKUŠENJE U ČELIJI BROJ 38 (1924) – Klevernić i dr. 2011: 210–211.

³ Priređivač Andrićevih pisama Veljku Petroviću, Tatjana Korićanac, raščitava naziv časopisa *N. LIST* kao *NARODNI LIST* (osnovan u Zadru 1862. godine) ili *NOVI LIST* (osnovan 1900. godine u Rijeci), pri čemu je sklonija ovom drugom rešenju (87: 41–42, prema Đukić Perišić 2012: 263).

⁴ Reč je o tekstovima *AKCIJA ZA POMOĆ NAŠIM KNJIŽEVNICIMA* (1918), *NAŠA KNJIŽEVNOST I RAT* (1918), *NEZVANI NEKA ŠUTE* (1918), uz delove potonjih *NEMIRA* (1920) – *IZNAD POBJEDA, DJECA, POGREBNA PJESMA*, kojima je, prema oceni Radovana Vučkovića, Andrić pristupao s mladalačkom emfazom i poetskim stilom, te u kojima je „retoričko ruho pretežnije i upadljivije od idejne i ideološke poruke“ (Vučković 1974: 63). Povišen ton i stilizovanje odlika su i teksta *KROZ AUSTRIJU*, ali u registru naturalističkog i grotesknog.

omladinske prošlosti skupo plaćene tamničkim, splitskim i mariborskim iskustvom.

3. Posleratni period i vreme objavljivanja teksta *KROZ AUSTRIJU*, pritom, prema podeli koju preuzimamo iz rada Branka Tošovića indikativnog naziva *AUSTROUGARSKI PERIOD ŽIVOTA I STVARALAŠTVA IVA ANDRIĆA* (1892–1922), označavamo „postaustrougarskom epohom“ (1922), životnim dobom na međi „austrougarsko-kristalizacijskog perioda“ i „gračko-disertacijskog perioda“ (1923–1924) – Tošović 2011: 47. Književno-stilski gledano, isti period između je „poletno metaforičke“ (1911–1922) i „odmjereno ekspresivne“ faze (1923–1924) – Tošović 2011: 48, pri čemu bismo za prvu vezali sledeću, za naš rad značajnu karakteristiku: „Andrić provjerava sam sebe na polju tropikalizacije, a posebno metaforizacije pa nije slučajno što neke tekstove strukturira na velikom broju prenesenih značenja“ (Tošović 2011: 48).

Takvi tekstovi, zasnovani na mogućnostima metaforizacije i alegorizacije, između ostalih, jesu: *NOĆ* (1918), na fitonimskom nabranjanju zasnovana potka o distopijskoj večnoj noći koja se nadvija nad božije *stvorove*; zapis *PJESMA VRETENA* (1918), s centralnim motivima vretena i pređe u simboličnom značenju neprekinute linije narodnog života uprkos ratnim strahotama; alegorična *PRIČA IZ JAPANJA* (1919), gde se iza figure carice Au-Ung, koja umire *od otrova sveopće mržnje*, nazire Austrougarska monarhija (Andrić 2004: 102).⁵ Kao jedan od tekstova tipičnih za „poletno-metaforičku“ fazu otkriva se, iz aspekta delotvornosti i zastupljenosti organicističkih metafora, i putopisni tekst *KROZ AUSTRIJU*.

4. Ovdje moramo napraviti jednu terminološku napomenu. Organicističke metafore spadaju, opšte uzev, u somatske metafore, zastupljene, na primer, u somatizmima – na pojmovnim metaforama zasnovanim frazeologizmima „koji u svom sastavu sadrže komponentu kojom se imenuje neki deo tela (glava, oko, noga i sl.), organa ili telesne tečnosti i uglavnom označavaju čovekove psihičke i fizičke osobine“ (Mršević Radović 1987: 30, prema Ristić 2011: 120). Somatskim metaforama ih čini izvorni domen metafore – deo ili vid funkcionisanja tela. Organicističke metafore u bliskom su doticaju i s fiziometaforama,⁶ a katkad se i preklapaju s njima, naročito kada su u pitanju procesi starenja, zrenja, umiranja. S obzirom na to, međutim, da ni kognitivna lingvistika, ni lingvistika uopšte, nisu u fokusu ovog rada, već da ćemo posmatrati organicističke metafore iz ugla istorije ideja (ideje organicizma), u odnosu na morfologiju istorije

⁵ Alegorični kôd u Andrićevoj *PRIČI IZ JAPANJA* (1919) nije teško otkriti na osnovu imena carice, a svojom je tematskom osnovom – nestanak Austrougarske monarhije i posledice tog nestanka – ova priča relevantna i u odnosu na tekst *KROZ AUSTRIJU*.

⁶ Kako napominje Branko Tošović u radu *TROPI U TRAVNIČKOJ HRONICI*, fiziometafore su „riječji koje dobijaju preneseno značenje na bazi osnovnog značenja vezanog za fiziološka stanja, procese u živim organizmima i dijelove njihovog tijela“ (Tošović 2014: 934).

Osvalda Špenglera i pojavu vremenske figure dekadencije u putopisnom tekstu KROZ AUSTRIJU, držaćemo se odrednice organicistička metafora. U tome pratimo Džudit Šlanger, koja svoju preglednu monografiju o organicističkim teorijama i transferima u društvenim naukama indikativno naslovljava METAFORE ORGANIZMA (LES MÉTAPHORES DE L'ORGANISME). Ipak, u većoj je meri u duhu srpskog jezika, smatramo, ove metafore označiti kao organicističke nego kao metafore organizma.

Biološke analogije i organicističke metafore
u svetlu razvoja organicističkih teorija u društvenim naukama XIX veka

1. Pojam organicističke metafore odnosi se na analošku primenu i uopštavanje predstava o funkcionisanju i strukturiranju biološkog organizma (najčešće ljudskog, zbog najveće složenosti organizacije) u različitim društvenim naukama (sociologiji, istoriji, politici itd.). Upotreba metafore vezuje se za raznorodne organicističke ideje i organicistička poimanja kompleksnih tvorevina koje postaju objekti navedenih društvenih nauka: u sociologiji, reč je o društvu kao živom, jedinstvenom organizmu; u filozofiji istorije nacija i kultura/civilizacija uklapaju se u biološke i organicističke sheme; u politici se ustrojstvo države zamišlja u prirodoslovnim terminima.

Organicističke metafore deo su širih bioloških analogija, koje ne moraju nužno poticati iz uočenih paralela u pogledu stepena složenosti i oblika strukturiranja organizma, ili organizacije i funkcija manjih jedinica i organa u okviru organizma, već mogu podsticaj dobijati iz biljnog i životinjskog sveta. Takva bi, na primer, bila opštija biološka analogija koja podrazumeva stepen ekvivalencije između prirodnih ciklusa postojanja živih bića i društveno stvorenih zajednica – tzv. „biografski pogled na čovečanstvo“ (Schlanger 1995: 150).⁷ Ovoj ćemo se analogiji vratiti kada budemo analizirali Andrićev putopisni tekst u odnosu na pitanje „životnog ciklusa“ jedne civilizacije.

Najčešće se organicizam – koji podrazumeva jednu kompleksniju povezanost i „unutrašnju nužnost“ vezivanja međuzavisnih manjih jedinica u višu strukturu, celinu koja može imati čak i sopstvenu svest ili volju (Barberis 2003: 56) – suprotstavlja mehanicizmu, ideji o „skupini atoma, ili zupčanika, ili izolovanih pojedinaca, čija bi veza imala sekundaran karakter“ (Schlanger 1995: 7). Zauzvrat, mehanicizam i organicizam prate, potkrepljuju i ilustruju odgovarajuće metafore i analogije; za potonje ideje očit je najvažnija slika organizma,

⁷ Ukoliko nije drugačije naznačeno, citate s engleskog i francuskog jezika preveo je autor rada.

koji se i sam pokazuje kao tropičan pojam u različitim biološkim modelima i teorijama.⁸ Kako naglašava Džudit Šlanger, zbog istorije višestrukih pozajmica između nauka, organicističke metafore odlikuje

mešovit, disparatan, nečist govor. Njegova konfuzija [govora, J. S.] jeste od vitalnog značaja: svoje jedinstvo on pronalazi u napetosti svojih razlika (Schlanger 1995: 7).

Te razlike, koje svedoče o raznovrsnosti osnova za poređenje kada je reč o organicističkim metaforama i analogijama, prema Šlangerovoj jesu

[r]azlika između indirektno metodološke upotrebe analogije, epistemološkog približavanja koje se fokusira na osobine znanja, a ne na predmet znanja, i direktno supstancijalne upotrebe koja teži da u stvarnosti proučava pravi organizam. Razlika nivoa analogije: ponekad se metafora fokusira na konkretne detalje spoljne prirodnosti, ponekad na apstraktne i složene karakteristike metafizičke organskosti (Schlanger 1995: 7, istakla J. S.).

Aktuelnost organicističkih ideja i poželjnost prenosa metoda, koncepata, pristupa i teorija iz biologije u neku od društvenih nauka u razvoju, zavisila je, u prošlosti, od modela organizma koji je stajao iza metafore ili analogije.⁹ Za naš rad najvažniji će biti model organizma koji se pomalja sredinom 19. veka s ćelij-skom teorijom i Darwinovom teorijom evolucije.

Osnovni istraživački fokus ovog rada, ali i njegov obim ne dozvoljavaju celovit i detaljan pregled organicističkih ideja u društvenim naukama (a na najmanje dve, sociologiju i istoriju, moramo se pozvati u analizi Andrićeve publicistike). Zato ćemo ovde navesti samo nekoliko indikativnih primera usvajanja i (pokušaja) prenošenja postulata bioloških teorija u sociološka i istorijska naučna polja kako bismo stvorili horizont očekivanja za metafore i analogije koje koristi Andrić.

⁸ Džudit Šlanger u studiji METAFORE ORGANIZMA ističe da „postoji nekoliko istorijskih primera bioloških koncepata eksplicitno preuzetih iz ekonomskih koncepata: kao što su pojam podele fiziološkog rada i pojam borbe za život“ (Schlanger 1995: 22). Što je još važnije za naš rad, ova istraživačica na primeru žurnalističkog teksta Žoela de Rezneja MATERIJALI I DINAMIKA ŽIVOTA primećuje da se u opisu funkcionisanja ćelije koriste jezik proizvodnje i „različiti tehnološki modeli objašnjavanja“ (Schlanger 1995: 15) – ćelijska „regulacija“, na primer; enzimi su „katalizatori“, ćelija je „hemijska fabrika“ itd. (Schlanger 1995: 13–17)

⁹ Prema Džudit Šlanger, „[a]rHITEKTONSKE, MUZIČKE, ORGANSKE metafore podržavaju, ilustruju i olakšavaju veliki broj rasuđivanja na granicama političke teorije i publicistike, kao i na granicama političke teorije i filozofije [...] U svom najopštijem obliku, ova [organicistička, J. S.] metafora je trajna činjenica političke misli; to je formula koja se oduvek koristila. Sadržaji reprezentacije variraju u zavisnosti od epoha: s jedne strane, zato što je organizam uvek organizam svog veka; a pre svega, s druge strane, zato što njen konceptualni reljef usko zavisi od njene retoričke upotrebe, jer su argumenti koje želimo da izvučemo iz ove koncepcije ti koji je u velikoj meri oblikuju“ (Schlanger 1995: 31, istakla J. S.).

2. Organicističke ideje imale su utemeljujuću ulogu u jednoj od novonastalih društvenih nauka devetnaestog veka – sociologiji, budući da su, kako sumira Danijela Barberis u tekstu U POTRAZI ZA OBJEKTOM: ORGANICISTIČKA SOCIOLOGIJA, društvu pribavljale karakteristike predmeta kom se može pristupiti na naučan način. Što će reći, karakteristike, „stvarnog“, konkretnog, otelotvorenog predmeta; zatim, „višestruko složenog“ predmeta (u pogledu organizacije manjih jedinica koje su sve prožete vitalnom energijom i određene stepenom autonomije funkcija, a, opet, podređene celini koju grade); naposljetku, „prirodnog“ objekta (prirodno postojećeg fenomena, nasuprot odlikama artificijelnosti) – Barberis 2003: 59.

Sociolozi s kraja 19. veka i početka 20. veka, poput Herberta Spensera, Pola fon Lilijenfelda, Alberta Šefla, Renea Vormsa i Žaka Novikova zamišljali su, svaki posredstvom sopstvenog odabira bioloških analogija i organicističkih metafora, savremeno društvo kroz prizmu organicizma (Schlanger 1995: 168). Herbert Spenser razvijao je paralele između ćelijske strukture organizma i sastava društva naglašavajući da „centralna [organicistička, J. S.] analogija počiva na suštini organizacije“ (Schlanger 1995: 170), i uviđao je evolucionu luk u razvoju društva kroz darvinistički „opstanak najprilagođenijih“ (Barberis 2003: 56, Schlanger 1995: 23).

3. Zavisno od tipa upotrebe analogije („indirektne metodološke upotrebe“ i „direktne supstancijalne upotrebe“), ovakve su diferencijacije, podele i tipizacije najčešće prelazile u neproduktivno, arbitrarno upoređivanje. Suviše organicističke elaboracije iscrpljivale su naučnu zainteresovanost za sociološki organicizam i, uz otkrivanje novih modela organizma i istorijski otklon od scijentizma organicističke sociologije koji je usledio, na prelazu vekova dovele do slabljenja organicizma u sociologiji (Barberis 2003: 64). U filozofiji istorije, pak, biološke analogije nakratko su povratile svoju devetnaestovekovnu slavu i relevantnost u prvim decenijama 20. veka kroz delo PROPAST ZAPADA Osvalda Špenglera, objavljeno u dva toma 1918. i 1922. godine.

Velika analogija koju Špengler primenjuje u PROPASTI ZAPADA kao „morfologiji svetske istorije“ (Špengler 1989: 38, istakla J. S.) najpre je biografska, u smislu uviđanja istih životnih doba u životu jedinice i velikih svetskih kultura. Poput svakog prirodnog bića i kultura – „duhovno telo [...] čiji su izrazi, čije su manifestacije, čija su životna dela sve same duhovne tvorevine: umetnost, nauka, filozofija, religija, politika“ (Vujić 1989: 11) – jeste vremenita u doslovnom smislu. Otud Špenglerov naturalistički poziv da se

reći mladost, rast, zrelost, propadanje – koje su do sada, a danas više nego ikada pre, korišćene za izražavanje subjektivnih vrednovanja i potpunih ličnih sklonosti u sociologiji, etici i esteticima – konačno posmatraju kao objektivni opisi organskih stanja (Spengler 1947: 26, prema Morli 2005: 4, istakla J. S.).

Upravo te reči otkrivaju životne faze svake kulture budući da poenta Špenglerove morfologije i jeste opis „prototipa biokulturne putanje“ (Schlanger

1995: 160). Špenglerova PROPAST ZAPADA svoju tezu o analoškom biokulturnom postojanju elaborira na primeru najrazličitijih kultura: indijske, egipatske, kineske, antičke, evropske (kulture Zapada) i „arabljske“ (Vujić 1989: 13). Pritom, važno je naglasiti da je svaka od tih kultura zasebna, samodovoljna jedinica podložna prirodnim zakonima, koja nezavisno od drugih, nekada istorijski istovremenih kultura, prelazi svoj put od mladosti do starosti.¹⁰ U osnovi, Špenglerova morfologija mnogo toga duguje Geteu, što nemački morfolog istorije i ne krije, već se u PROPASTI ZAPADA otvoreno poziva na ideje prisutne u Geteovoj filozofiji prirode: uporednu anatomiju, postupke analogije u poređenju živih bića i homologije u klasifikaciji bića (Schlanger 1995: 160).

Iz dosad pomenutih „životnih faza“ kultura i naznačene izolovanosti svake od kultura u prolaženju kroz te faze jasno je da se Špenglerova morfologija istorije svrstava u red cikličnih teorija istorije, gde se pridružuje opštoj istoriji Arnolda Tojnbiija i filozofiji istorije Đanbatista Vika (Morli 2005: 4). Dok su, međutim, kod Vika univerzalne faze označene kao „varvarstvo – heroizam – klasicizam – varvarstvo“ (Morli 2005: 4), Špengler u imenovanju istorijskih ciklusa („duhovnih epoha“ – v. Špengler 1990, dodatak TABLICA „ISTOVREMENIH“ DUHOVNIH EPOHA) ostaje veran naturalističkim terminima, te odabira godišnja doba – jedan od najstarijih i najrasprostranjenijih izvora analogije. Ako je dosad, pozivajući se na faze životnog veka (mladost, starost itd.) mogao podsticati atribuiranje istorijskih perioda u smeru psihologizacije i antropomorfizovanja,¹¹ uvođenjem podele na godišnja doba Špengler se pre svega okreće floralnim analogijama – kao „duhovna epoha“ proleće je vreme „buđenja“, „obilja“, „procvata“, leto se povezuje s odlikama „sazrelosti“, dok zima donosi „gašenje“ životne snage (v. Špengler 1990, dodatak TABLICA „ISTOVREMENIH“ DUHOVNIH EPOHA).

Poseban značaj u Špenglerovoj morfologiji zadobija zima kao istorijski period u kom kultura postaje civilizacija. Špenglerovu civilizaciju bismo

¹⁰Ovim postulatnom morfologije istorije Špengler „ostaje dosledan svome ne-metafizičarstvu; jer u pitanje o međusobnom odnosu kulturâ, o uticajima međusobnim; u 'zašto' tih odnosa i uticaja – on ne ulazi“ (Vujić 1989: 17).

¹¹Prema uvidima Džudit Šlanger o biografskoj analogiji u filozofiji istorije, „[m]etafora koja upodobljava čovečanstvo jednom živom stvorenju i dalje se može prevesti [...] u biografsko viđenje čovečanstva. Dakle, u jednoj sintetičkoj viziji, mi ćemo razlučivati različite istorijske periode na način na koji razlučujemo različita životna doba, a njihov ćemo karakter [istorijskih perioda, J. S.] diferencirati pozivajući se na psihološke osobine ili stereotipe koji se odnose na ta doba“ (Schlanger 1995: 148–149, istakla J. S.).

najbolje mogli označiti kao fazu dekadencije, opadanja u životu kulture.¹² Nužan deo ciklične koncepcije istorije, opadanje je faza u kojoj se, prema Špenglerovim zaključcima, nalazi zapadnjačka kultura od perioda u kom su materijalizam i scijentizam zavladao Zapadom – 19. veka (v. Špengler 1990, dodatak TABLICA „ISTOVREMENIH“ DUHOVNIH EPOHA). Bivajući dodatno urušena Prvim svetskim ratom, zapadna civilizacija preživljava i u godinama u kojima Špengler piše svoju dvotomnu studiju. Sâm Špengler čovek je civilizacije Zapada, njegova interesovanja i ideje tipične su za zapadnjačku civilizaciju, one su „izraz i ogledalo samo zapadnjačke duše“ (Špengler 1989: 89).

4. Deluje kao da većina proučavalaca organicizma na koje se pozivamo želi da naglasi ideološku neutralnost metaforičkog zahvata u biološke pojmove i teorije (up. Barberis 2003: 56, Schlanger 1995: 143). To ne čudi imajući u vidu da je organicizam stekao loš glas poglavito nakon što su u 20. veku organicističke i holističke ideje postale deo društvenog, naučnog i političkog programa Nacional-socijalističke nemačke partije. Cilj ovog rada i nije neko određenje prema inherentnom ideološkom značenju organicizma, pa ćemo samo dodati da, iako posmatra organicističke transfere kao svojevrsni „lakmus-papir“ koji odaje stavove teoretičara i ideologa koji preuzimaju biološke modele i ideje, Džudit Šlanger priznaje da su organicističke teorije u istoriji bile naglašeno normativne. Prema ovoj istraživačici, upravo takav prenos iz biologije u polja društvenih nauka, gde su biološki modeli bili viđeni kao „normativni kriterijumi za ljudska posla, individualna ili kolektivna“, otvarao je prostor za „polemičku upotrebu ovih kategorija koja je iskrivljena upotreba“ (Schlanger 1995: 259).

KROZ AUSTRIJU, prvi deo: zima

1. U Andrićevom tekstu KROZ AUSTRIJU uočavamo, na više mesta, tragove organicizma. Oni su, najpre, deo „uopštavajućih izjava“ putopisnog subjekta o životu,¹³ tačnije o fazama u životu velikih civilizacija.

Evo kako počinje tekst:

Kad ljudi imućni i željni znanja hoće da zagledaju u smisao civilizacije, njihova razvoja i propadanja, oni idu pa gledaju Forum ili Pompeje ili šetaju po ruševinama Kartage na mesečini. Taj je način isto toliko netačan koliko prijatan. Te su blagorodne ruševine, savesno poredane i propisane, izbeljene i isprane, čiste kao one glatke kosti

¹² Neobičnost Špenglerove upotrebe pojma civilizacije ogleda se u tome što u toj upotrebi „ruši se pojam o civilizaciji kao o vrhuncima, jer ona nije vrh nego smrt“ (Vujić 1989: 13).

¹³ Ovaj tip izjave, pored toga što tematizuje ciklus postojanja civilizacija, odnosi se i na „uopštavajuće misli o krahu velikih društvenih sistema“ (Tošović 2010: 255).

na kojima uče studenti medicine. Sve što je teško, gorko, zemno spalo je s njih, i gledajući ih mi vidimo plodna stoleća, prekrasan cvet i blago otmeno umiranje, jer – prema jednoj malo gruboj Hajneovoj reči – naslikana đubrišta ne zaudaraju (Andrić 2016: 47).

Već u prvom odeljku putopisa uočavamo prisustvo upečatljivog biomedicinskog diskursa koji zadaje tonalitet ostatku teksta (*isprane, izbeljene, glatke kosti, studenti medicine*). Efekat pasusa – iznenađujuće, naglo „spuštanje“ u grotesku, ostvaruje se, strukturno gledano, posredstvom kontrasta između vedre početne slike dobrostojećih, radoznalih, umnih ljudi koji istražuju dragocene ostatke antičkih civilizacija i razobličavanja tog poduhvata kao jalovog upotrebom dihotomije umetnost – stvarnost. Realnost propadanja civilizacije nije umetničko ulepšavanje, već je prihvatanje *gorkog, teškog, zemnog*.

Dok čitamo, osećamo znatnu dozu normativnosti u donetoj tvrdnji, normativnosti koja se može ticati zahvata misli putopisnog subjekta – teži se da se opovrgne jedan uvrežen stav ni manje ni više nego o *smislu civilizacije* – ali koja je takođe postignuta univerzalnošću subjekta koji postavlja epohalna pitanja (*ljudi, mi*) i odsečnošću suda o netačnom romantičarskom odnosu prema ruševinama, odnosu oličenom u motivu šetnje po mesečini. Ipak, podsetićemo i na preskriptivnu prirodu bioloških analogija i organicističkih metafora, o kojoj je bilo reči. Jer zanimanje putopisnog subjekta za smisao, razvoj i propadanje civilizacije, pored toga što je istorijsko-filozofski usmereno, kroz odnos prema kategoriji vremena ujedno je i biografsko-biološko. Toliko željen smisao ne otkriva fiksiranje jednog trenutka, nego se on može spoznati sagledavanjem celine jednog civilizacijskog ciklusa, od razvoja do propadanja te civilizacije:

Evo velikih, nezamenljivih prednosti organicističkog mišljenja u njegovoj primeni na političkom i društvenom planu. Pošto je organizam tu predstavljen bez distinkcije između prisutnosti i finalnosti, on ujedno donosi i znanje i smisao. U istom otvaranju, on [organizam, J. S.] omogućava naučan pristup, i omogućava meditaciju nad značenjima. U njemu razumljivost nosi žig sudbine (Schlanger 1995: 43).

Lažan, estetizovan kult ruševina, sterilnih ostataka kulture, suprotstavlja se istini o propadanju, konkretnom aspektu propadanja, odnosno, u kontekstu naturalističkog rečnika – raspadanju.

U navedenom odeljku uočavamo, dakle, špenglerovsku temu (problematizovanje viših zakona kojima su podređene kulture-civilizacije), cikličnu koncepciju postojanja kultura-civilizacija, materijalizam koji je osnovna postavka Špengle-

rove morfologije. Zanimljivo je to da Špengler interes za ruševine pominje u PROPASTI ZAPADA u kontekstu civilizacijskih tema, kao objekat nad kojim zastaju „faustovska duša“¹⁴ i dekadentna svest, opterećena temporalnošću:¹⁵

Bilo je na jednom mestu govora o čežnji faustovske duše za razvalinama i svedočanstvima daleke prošlosti, o naklonosti za skupljanjem starina, rukopisa, novaca, o čežnji za hadžilucima na Forum Romanum i u Pompeje, za iskopinama i filološkim studijama, kakva se javila već u Petrarkino doba. Kada bi ikojem Grku palo na pamet da se brine za razvaline Knososa i Tirinsa? Svak je znao ILIJADU, ali nikome nije palo na um da iskopava brežuljak Troje. Vodovodi Kampanje, etruščanski grobovi, razvaline Luksora i Karnaka, opali zamci na Rajni, rimski „Limes“, Hersfeld i Paulincela, održavaju se – sa potajnim strahopoštovanjem pred onim što je razvalina – kao ruševine, jer se ima tamno osećanje da bi se pri ponovnom izgrađivanju izgubilo nešto što je teško rečima uhvatiti, nešto što se ne može ponovo stvoriti. Ništa nije bilo dalje za antičkog čoveka nego ovo strahopoštovanje pred tim svedocima jednoga „nekad“ i „negda“, svedocima koje je vreme razorilo (Špengler 1990: 118).

2. Opšte uzev, iako pokreće i pitanje razvoja civilizacija, putopisni subjekt će se u nastavku teksta KROZ AUSTRIJU u znatnijoj meri posvetiti suprotnom procesu, propadanju. Naravno, reč je i o činjenici istorijskog hronotopa – putopisni subjekt nalazi se u posleratnoj Austriji, gubitnici Prvog svetskog rata, koja mora snositi sve posledice ratnog poraza. Očito je to iz Andrićevog pisma Zdenki Marković iz 1923. godine:

Kako vidite došao sam u Graz. Tu sam jedini činovnik o Konsulatu, imam ipak mnogo manje brige i posla nego u Trstu. [...] Grad sam po sebi je lijep ali žalostan. Po katkad mi se čini da sam po drugi put interniran (Andrić 1923, prema Tošović 2008: 590).

Ako je čitalac, pak, nakon uvodnog pasusa ostao u nedoumici oko toga u znaku koje će filozofije istorije i koje biološke faze u „životu“ velikih istorijskih kolektiva biti ostatak izveštaja iz Austrije, putopisni subjekt u nastavku teksta vrlo jasno ističe da

¹⁴ Špengler kulturu Zapada naziva „faustovskom“: „veliki simboli pojedinih kultura naslućeni, dati jedva u rečima koje ni izdaleka ne iscrpljuju sav smisao i svu sadržinu, opisani su i praćeni kroz raznovrsne oblasti duhovne. Od njih potiče za antičku kulturu izraz ‘apoliniska kultura’, za arabljansku ‘magiska’, za zapadnjačko-evropsku ‘faustovska’“ (Vujić 1989: 15).

¹⁵ Vladimir Jankelevič u tekstu DEKADENCIJA (1950) beleži sva izvitoperenja dekadentne svesti, pa i ono koje se tiče opterećenosti prolaznošću: „Obuzeta parališućim pa-seizmom, [dekadentna, J. S.] svest bi želela da svoju prošlost ponovo pretvori u sadašnjost, da prekorači sav taj preterit izgnan ili potisnut postajanjem, suprotstavljajući progresivnom nastajanjem budućnosti regresivno oživljavanje prošlosti, degeneraciji regeneraciju“ (Jankelevič 1988: 61).

[p]roputovati današnju Austriju znači, otprilike, protivno. Znači videti „vreme zemno“ i sudbinu ljudsku u njihovom strahovitom radu; ne rezultat raspadanja, nego raspadanje samo. Znači videti čilenje tkanja i popuštanje tetiva, lišeno varke, nade i lepote. Znači osetiti ono neumoljivo i strahovito što svaki postanak i razvoj nosi a priori u sebi, a o čem retko mislimo i nerado govorimo (Andrić 2016: 47).

Prvi put se u tekstu pominje Austrija kao određište koje se putopisom teži predstaviti. Ipak, hronotop koji se ovim pasusom uvodi u putopis specifičan je, istovremeno lokalizovan (*današnja Austrija*) i temporalno univerzalan („vreme zemno“). Dok je prvi pasus preispitivao *smisao civilizacije* – špenglerovski gledano, zapravo, smisao kulture – drugi pokreće podjednako fundamentalno pitanje sudbine čovečanstva. Pojam sudbine jedan je od središnjih u Špenglerovoj morfologiji istorije, a jedan od ciljeva PROPASTI ZAPADA spoznavanje „u kom se obliku ispunjuje sudbina zapadne kulture“ (Špengler 1989: 36). Po uzoru na Geoteovu filozofiju prirode, koja prati „sudbinu prirode, a ne njenu uzročnost“ (Špengler 1989: 63–64) i Špengler ne ulazi u pitanje uzroka i uzročnosti u istoriji kultura, već na mesto uzročnosti postavlja sudbinu kultura.¹⁶ Gledajući u spoznatljivu istoriju, prirodno je da ćemo se pitati o budućnosti. Prema Špengleru,

[d]o sada je bilo slobodno nadati se od budućnosti svemu što se htelo. [...] Ubuduće će dužnost svakoga biti da sazna o budućem ono što se može dogoditi, dakle što će se i dogoditi neizmenljivom nuždom sudbine, a što je potpuno nezavisno od naših ličnih ideala, nada i želja. [...] Rođenju pripada smrt, mladosti starost, životu uopšte njegov lik i predodređene granice njegovom trajanju (Špengler 1989: 81).

Sudbina kultura za Špenglera jeste njihovo organsko postojanje, postojanje u vremenu kroz nužne faze od nastanka do nestanka. Putopisni subjekt teksta KROZ AUSTRIJU nalazi se usred kasne faze ograničenog „trajanja“ jedne kulture. To je trajanje u dotrajavanju, očito svuda oko putopisnog subjekta: on ga može videti, što je čulna aktivnost koja ostavlja mesta distanci i razlici između onog ko vidi i onog što se vidi (tj. putopisno „ja“ propadanje vidi ali može biti izuzet iz njega); subjekt propadanje, međutim, može i osetiti, i tu se u tekstu prelazi na „mi“ koje obuhvata i subjekta samog: *Znači osetiti ono neumoljivo i strahovito što svaki postanak i razvoj nosi a priori u sebi, a o čem retko mislimo i nerado govorimo*. Nediskriminatornosti organskog postojanja kultura vrat ćemo se u završnici rada. Najočitiija špenglerovska ideja izražena je upravo u aluzivnom *neumoljivom i strahovitom* koji se pomalaju iza *postanka i razvoja* – neumoljivoj i strahovitoj propasti.

¹⁶ Špenglerov naturalistički udes Vujić objašnjava u holističkim i vitalističkim terminima: „Život, životno, život, ono što teče stvarno i trajno i stvaralački, može se samo shvatiti kao organsko, sudbinsko jedinstvo, a ne može se objasniti rastvaranjem u kauzalne nizove“ (Vujić 1989: 15).

Motiv varke već je prizivan slikama izbeljenih kostiju i naslikanih đubrišta, dok će se motivu lepote posvetiti jedna nadahnuta refleksija u drugom delu putopisa.¹⁷ Nada se, argumentovaćemo, kroz simboličnu sliku proleća posredno pojavljuje u putopisu. Skupu anatomskih izraza korišćenih u publicističko-putopisnom Andrićevom tekstu pridružuju se i *tetive*. Primećujemo kombinovanje izraza iz različitih funkcionalnih stilova – književnoumetničkog izraza *čilenje tkiva* i naučnog *popuštanje tetiva* – koje se stilski nadovezuje na uvodno kontrastiranje tonaliteta. Možemo se zapitati zašto se *tetivama* pridružuje *tkanje*, a ne anatomski prikladnije *tkivo*, ili *vlakno*. Moguće je da se računa na umetničke konotacije *tkanja*¹⁸ i da se na neki način ulazi u dijalog s uvedenim motivom lepote i umetnosti kao varke. Samo nekoliko godina pre pisanja teksta KROZ AUSTRIJU Andrić je u HRVATSKOJ NJIVI, prethodnici JUGOSLAVENSKE NJIVE, objavio PJE-SMU VRETENA (1918), poetsku prozu u kojoj *vreteno*, *preda* i *nit* stoje kao simboli preživljavanja naroda u toku istorije. U kontekstu ove proze, možda se *čilenjem tkanjem* želi sugerisati potpuni slom austrijskog duha.

3. Prvi fragment putopisnog zapisa, odvojen od sledećeg praznim redom, završava se eksplicitnom upotrebom organicističke metafore:

Poraz, bolest, gubitak, stiču aureolu slave i poezije tek docnije, kod zdravih i moćnih, sami po sebi oni su prosta činjenica koja ubija bez ikakve utehe i čari.

To gledam svaki dan.

Kad se veliki društveni organizmi izlive i prežive i nevidljivo slome u sebi, onda se nužno događa da ih njihove institucije, ljudi i stvari još za koji čas nadžive. To je avetinska egzistencija kojom žive komadići ispresecana reptila: žive i miču se, ali nemaju učesća u razvoju, i od svih bezbrojnih mogućnosti života za njih ne postoji nijedna (Andrić 2016: 47–48).

Za razliku od istorijskih filozofskih preokupacija prvih pasusa, u ovom se putopisni subjekt okreće sociološkom organicizmu. On predočava organicističku strukturu velikih društava u kojoj funkcijama povezane ćelije i organe predstavljaju društvene *institucije, ljudi i stvari*. Mada je organska celina Austrougarske monarhije nestala, manje jedinice tog organizma životare bez osnovnog životnog naboja. Ostajući začuđujuće dosledan terminologiji iz istog izvora, putopisni subjekt jednu organicističku sliku ilustruje drugom biološkom analogijom – prime-

¹⁷ Ta refleksija nameće se putopisnom subjektu nakon primedbi o grčevitoj borbi austrijskih žena da ostanu u korak s modom: *Žene se nisu odrekle elegancije, nego vode tajnu i upornu borbu sa siromaštvom i rdavom valutom, kupuju novo i prekrajaju staro i konačno ipak liče, koja manje a koja više, na figuru iz pretposlednjeg pariskog žurnala. Nikad neće umreti lepota, a sve kad bi se to i dogodilo, preživela bi je želja za lepotom (Andrić 2016: 51).*

¹⁸ Poznato je da će tkanje biti jedan od simbola stvaralaštva u Andrićevom RAZGOVORU S GOJOM (1935).

rom *disekcije reptila*. Opis postojanja delova *ispresecana reptila* sugerise izolovanost malih jedinica organizma koje se ne mogu iznova uklopiti u neku veću celinu. Indikativno je da se, govoreći metaforično o udesu Austrougarske monarhije (mada pod velom govora o svim *velikim društvenim organizmima*), Andrić odlučuje upravo za životinjsku vrstu *reptila*, vrstu koja najčešće izaziva asocijacije drevnosti, sporosti, jednostavnosti organizacije, ali i opasnosti. U jednoj od zabeležaka u svom bolničkom dnevniku, Ivo Vojnović će, opisujući trenutak u kom je, pred kraj Prvog svetskog rata, s Andrićem likovao nad sve izvesnijim porazom *k. u. k.* monarhije, za simbol monarhije uzeti vrstu kojoj pripisujemo drugačije osobine (miroljubivosti, bespomoćnosti, pa i gluposti) – *živinu*, i to u podsmešljivom deminutivu (Đukić Perišić 2012: 190):

Kakova sramotna smrt! Takovo Carstvo, – Castvo Laži! – pa bez geste, bez poze – crklo ho živinče i raspada se na očigled celog svijeta (Karaulac 1980: 94).

U odnosu na *raspadanje živinčeta*, Andrić ipak dozvoljava veći dignitet Austrougarskoj monarhiji evociranjem smrti jednog drevnog reptila, smrti koja će u PRIČI IZ JAPANJA (1919) uslediti kao posledica *otrova sveopće mržnje* (Andrić 2004: 102). Indikacije rada *vremena zemnog* kriju se i u rasipanju, sociološkom raslojavanju koje primećuje putopisni subjekt u sledećem delu zapisa:

Najčudnije je što nigde ne može da se vidi ko drži i brani ovu republiku. U društvu, u vozu, na ulici razgovaram s ljudima i – svi su protiv nje.

„Drugo je to republika kao Sjedinjene Američke Države, a drugo je ovo naše popovsko testo“, tumači mi jedan bistar socijalista, radnik.

„Ovo je čivutska republika“, govore mi dvojica građana.

„Vi se varate ako mislite da sam ja za republiku. Naprotiv!“, govori mi jedan Jevrejin, a žena mu potvrđuje glavom. Hrišćanski socijali koji su u stvari ponajmanje za republiku drže se rezervisano, otprilike s onim izrazom s kojim su za vreme rata, u Austriji, neki naši političari govorili: „Ja se bavim samo ekonomskim pitanjima!“

Za bivše oficire i više činovnike već se zna. Oni još uvek nose stare ordene i celim izrazom i svakom gestom predstavljaju režim kojeg više nema.

Aristokracija, pokoravajući se dobrom tonu i otmenosti, ne govori mnogo, ali i ne krije mnogo. Njihovo gnušanje i nesnalaženje je bez granica, isto kao i njihova bespomoćnost i bezizglednost (Andrić 2016: 48).

Niko ne brani novonastalu republiku, Saveznu Austriju; čak je u javnosti, pred drugima, na ulici, u vozu, svuda, slobodno napadaju. Možemo zamisliti koliko je takva neinhiranošć morala bila neverovatna Andriću, koji je zatvorski rok odležao zbog optužbi za „veleizdaju“ prema austrijskom zakonu iz 1852 – zakonu na osnovu kog bi bio kažnjen svako „tko besiedami, izuštenimi javno ili pred više ljudih, tiskotvorom, razširenom pretstavom u slici ili pismi“ (KAZNENI ZAKON O ZLOČINSTVIH, PRESTUPCIH, I PREKRŠAJIH, prema Karaulac 1980: 76) podržava (nasilnu) izmenu državnog uređenja Austrijskog carstva, potom Austrougarske

monarhije. Akt koji je nekad donosio „težšku tamnicu od deset do dvadeset godina“ (KAZNENI ZAKON O ZLOČINSTVIH, PRESTUPCIH, I PREKRŠAJIH, prema Karaulac 1980: 76) sada je ispražnjen od smisla.

KROZ AUSTRIJU, drugi deo: proleće

1. U Andrićevom tekstu jasno je izraženo protivljenje estetizaciji i glorifikovanju propadanja, a dosadašnjem zbiru medicinskih koncepata pridružuje se patologija: *Poraz, bolest, gubitak, stiču aureolu slave i poezije tek docnije, kod zdravih i moćnih, sami po sebi oni su prosta činjenica koja ubija bez ikakve utehe i čari* (Andrić 2016: 47).

Takav tip estetizacije mogli bismo povezati s intelektualnim i književnim pokretom dekadencije s kraja 19. veka, čiji je duh bio dozvan u Andrićev putopis početnom slikom *prekrasnog cveta usred otmenog umiranja*.¹⁹ Ostajući u sferi patologije, dok zagovornici umetničke dekadencije priznaju epistemološko preimućstvo bolesti nad zdravljem,²⁰ a umetničku nadarenost, istančanost čula i prefinjenost bolesniku, kod Andrića nije tako. Propadanje, bolest i poraz²¹ su,

¹⁹ Savršen primer razvijanja ovog floralnog motiva u delima dekadentnog pokreta dolazi iz Uismansovog romana *NASUPROT* (1884), u kom je čitavo poglavlje katalog cvetova koji nalikuju na otvorene rane, varikoznih cvetova, monstuoznih i karnivornih cvetova perverzno buketa načinjenog po Dezasantovoj želji (up. Huysmans 1920). Ovaj nas motiv, naravno, seća i *CVEĆA ZLA* (1857) Šarla Bodlera, preteče ili prvog među francuskim dekadentima (Pierrot 1981: 24–27).

²⁰ Pirjo Luitekajnen, finska istraživačica umetničkog pokreta dekadencije, u tekstu *DEKADENTNE TROPOLOGIJE BOLESTI* pojašnjava u čemu se sastojala „provokativna funkcija“ bolesti (Lyytikäinen 2014: 85) u odnosu na vrednosti devetnaestovekovnog buržoaskog društva: „Inverzija ili prevrednovanje uvreženih vrednosti integralan je deo književnog stava koji definiše Dekadenciju, a veličanje bolesti jedan je od njegovih centralnih aspekata. Ali još nešto drugo je tu u pitanju: bolest je vrednovana kao dimenzija koja daje novi uvid u živote likova, i čak otkriva temeljne istine koje su skrivene od zdravih“ (Lyytikäinen 2014: 85, istakla J. S.).

²¹ Istovremeno, u posleratnim godinama, Andrić je intenzivno preispitivao i poziciju pobjednika. Odnos između težnji i njihovih doseganja zanimao je Andrića i u drugim fazama njegovog stvaralaštva, a u posleratnom periodu u pitanje je doveo sreću pobjednika u *EX PONTU* (1918), u tekstu *IZNAD POBJEDA* (1919) povišenom retorikom obznanjuje varljivost pobjede i ništavnost pobjednika, dok u kratkoj prozi *POBEDNIK* (1922) opisuje isprazni osećaj koji obuzima pobjednike nakon njihovog poduhvata na primeru biblijske figure Davida, trijumfalnog u sukobu s Golijatom (up. Đukić Perišić 2012: 201–203). Te refleksije imaju pozadinu u realnoj rezigniranosti i razočaranju mladih učesnika u predratnim nacionalnim društvima po završetku Prvog svetskog rata, kada su, kao „pobednici“ uvideli da se društvo i unutrašnja politika Kraljevine SHS ne razvijaju onako kako su oni

prema rečima putopisnog subjekta, *prosta činjenica*, biološki zakon, patologija bez alegorije.

Iz istih organicističkih teorija o društvu koje podupiru prikaz Austrije u publicističkom zapisu *KROZ AUSTRIJU*, međutim, proizlazi i sama teoretizacija književne i umetničke dekadencije. Jedan od glavnih teoretičara umetničke dekadencije, Pol Burže, u zapisu o Bodleru iz *ESEJA IZ SAVREMENE PSIHOLOGIJE* (1883) u naglašenoj individualnosti pojedinaca druge polovine 19. veka – individualnosti koja kida relacije zdravog društvenog organizma – vidi uzrok opadanja francuskog društva. Burže u ovom zapisu naglašava da „društveni organizam postaje dekadentan u onom trenutku kada individualni život postane prenaplašen“ (Gluck 2014: 354–355).

Šta se, ipak, razlikuje u organicističkim poimanjima o opadanju društva izraženim u tekstu *KROZ AUSTRIJU* i delima fin-de-siècle dekadentata, u koje, prema njegovim interesovanjima,²² s određenim „pomeranjem“ u 20. vek, možemo svrstati i Špenglera? Razlikuju se perspektiva i istorijski kontekst. Buntovna poza dekadenta koji uživa u sveopštem propadanju, identifikuje se s njim i oko sebe vidi poslednje dane svoje precvale umiruće kulture ustupa mesto inokosnoj poziciji stranca koji utvrđuje patologiju austrijskog društva okom sigurnog dijagnostičara.²³

2. U tekstu *KROZ AUSTRIJU* ističe se distanca od austrijskog društva, kulture, ljudi; gotovo da se prenaplašeno zauzima poza pridošlice.²⁴ Ovde je važno setiti se da Andrić nikako nije bio stranac u austrijskom društvu niti mu je austrou-

idealistički zamišljali – u pravcu „nacionalne i socijalne jednakosti u okviru jedne, slovenske, države“ (Đukić Perišić 2012: 203).

²² Francuski filozof koji je promišljao dekadenciju kao oblik patologije autorefleksivnosti, Vladimir Jankelevič, u tekstu *DEKADENCIJA* (1950) zaključuje da „dekadentni amater se zanima za samu dekadenciju, za pozno Rimsko Carstvo i raskoš Drugog Carstva; melanholična draž umirućih civilizacija njega ne ostavlja ravnodušnim“ (Jankelevič 1988: 45).

²³ Prihvatanje, usvajanje dekadencije, njeno umetničko ovekovečenje i čak, identifikovanje s njom važan je deo pomenutog „stava“ dekadencije. Najslavnije od tih poistovećivanja svakako je ono koje je izraženo u sonetu *ČEŽNJA* (1883) Pola Verlana: *Ja sam Carstvo na kraju dekadencije | Koje gleda kako prolaze veliki beli Varvari* (Bauer 1975: 78). Vidimo koliko je ovo prepoznavanje udaljeno od figure stranca koja dominira Andrićevim putopisom.

²⁴ Poza stranca, pridošlice je, ipak treba imati na umu, prema zakonima žanra privilegovana poza putopisaca uopšte. Ujedno, „[o]pisivanje fenomena poput bolesti nije posao insajdera, pristalice: sama upotreba ovog pojma implicira distanciranje puno prekora“ (Schlanger 1995: 175).

garski društvenopolitički sistem bio tuđ, imajući u vidu da je „cijelu svoju mladost (do 22. godine života) proveo u okvirima ove monarhije i u neposrednom kontaktu s njenim institucijama“ (Wonisch 2011: 71).

U trenutku kada piše tekst KROZ AUSTRIJU, Andrić nije ni turista oslobođen tereta prošlosti, već čovek koji „u zemlju koju je doživljavao kao tamnicu svoga naroda dolazi kao bivši sužanj“ (Đukić Perišić 2009: 49). Pod plaštom univerzalizujućih refleksija o ciklusu razvoja i opadanja civilizacija i pseudo-činjeničkih stavova zasnovanih na biološkim teorijama zapravo se krije pozicija pripadnika kulture koja upravo doživljava svoj, organicistički rečeno, procvat. Još specifičnije, kulture koja je taj razvoj mogla doživeti samo dekadencijom *k. u. k.* monarhije. Kako pokazuje sledeći, satirično intoniran pasus o prikriivanju austrijskog pasoša i odabiru slovenskih pasoša (jedan austrijski državljani tvrdi da je Čehoslovak, a drugi da je Jugosloven), ta je pozicija pomalo i pomodna nakon propasti Austrougarske monarhije:

Vozim se s dvojicom penzionisanih činovnika Nemaca.

Mislím da su austrijski državljani.

– *Keine Idee, ja sam Čehoslovak – prekida me prvi i udara po džepu u kome su mu dokumenta.*

– *Ich bin auch Jugoslawe – veli brzo drug i pokazuje crven, naš pasoš. (Zašto „auch“, mislim ja.) – Andrić 2016: 49.*

U drugom delu teksta *Res* otkriva svoj stvarni interes i svoju pripadnost „našim ljudima“ – Južnim Slovenima. Najočitiije je to u dijalogu s poznanikom putopisnog subjekta, *inženjerom iz Dalmacije*:

Souda sretam naše ljude.

Prošle nedelje u nekoj velikoj kavani sretam jednog znanca, inženjera iz Dalmacije. Sedi, maše glavom i sve sam nešto govori.

Zdravimo se, pitam ga šta radi.

„Ama evo se srđim. Ima po sata gledam ove oko sebe, pa mi dolazi da se bijem u glavu kad pomislim: ko nam je vlado sto godina!“ I pokazuje na svet u kavani: izbrijane činovnike ušiljenih brkova, sa onim krutim tipičnim držanjem austrijskog činovnika, oficire u starim ili novim uniformama sa habsburškim ordenima (Andrić 2016: 52).

3. Ako je prvi deo teksta KROZ AUSTRIJU bio u znaku reči *abbauen*,²⁵ drugi je u znaku motiva proleća. Putopisni subjekt zapaža da je

proleće [...] došlo na velike mahove, u ovu republiku. Sve lista i cvate. Prostrani zabrani, kultivisane šume i veliki parkovi koji su, začudo, još uvek dobro paženi i negovani.

²⁵ U Andrićevom putopisu nailazimo i na ovu nemačku reč za *rušenje*; ona kao da postaje simbol stanja u Austriji: *Abbauen*. *Ovde se razgrađuje, ukida, opada, nestaje, svesno i nesvesno, s planom i samovoljno. U austrijskog provinciji danas siromaštvo i iscrpenost proviruju na sve strane kao šavovi na iznošenom odelu (Andrić 2016: 50).*

Gledam predele posle noćne kiše. Čini mi se ne bih se začudio kad bi ovde pupovi bili bleđi, cvat kržljiviji i sve proleće oskudnije. Ali nije. Ono je bogato i štedro i rada se i raste po drugim zakonima (Andrić 2016: 51).

Iz Andrićevih pisama Zdenki Marković otkrivamo da je Andrićev boravak u Gracu 1923. godine obeležilo jedno proleće slično onom u Bosni.²⁶ Ali, u jednoj simboličnoj ravni, poznato je kakvo anticipatorno, revolucionarno značenje motiva proleća ima u delima predratnih pisaca i posleratnih ekspresionista. Na primer, u DNEVNIKU O ČARNOJEVIĆU (1921) Miloša Crnjanskog pripovedač dočarava kontrast između naivnosti slovenskih đaka u godinama pre rata i ratne oluje koja ih je sve pomela:

Sedeli smo ja i nekoliko Poljaka i Čivuta i slušali smo istoriju ruske duše; ona je dolazila kao grdna magla sa Istoka. Iznao sam, da mora doći neka grdna oluja, koja će razneti taj učmao život bez srži i bez bola. Knjige, čitava brda od knjiga ležala su kojekuda po sobi; napolju je bilo kobno proleće o kojem još niko slutio nije šta donosi (Crnjanski 2016: 20, istakla J. S.).

Sâm Andrić pesmu u kojoj priželjkuje i očekuje propast Austrougarske monarhije, i zbog koje će dopasti tamnice, naslovljava PRVA PROLJETNA PESMA (1914).

Motiv proleća uklapa se u mapu opisanih istorijsko-bioloških Špenglerovih relacija kao „duhovna epoha“ procvata, razvoja, nadahnuća. Vladimir Jankelevič svoj znamenit tekst DEKADENCIJA (1950) završava konstatacijama koje se tiču proleća kao doba regeneracije u prirodi:

u pijanstvu proleća priroda daje čoveku da nasluti, metaempirijskim predosećajem, kakva bi bila njegova sudbina da nije stvorenje; dok traju te božanstvene sedmice, obnavljanje prirode nam predočava čudo vaskrsenja, drugim rečima nemoguću večnu mladost koja, nastavljajući vrhunac i poništavajući suprotnosti Trenutka i Intervala, umesto nas ostvaruje našu metaempirijsku vokaciju. Otuda luda nada, otuda moćni zanos, radosno i uvek novo divljenje koje nam opijenost prolećem donosi svake godine (Jankelevič 1988: 70, istakla J. S.).

Nada koja je dosad decidirano negirana prosijava iz opisa proleća u opustošenoj, razrušenoj Austriji. Za nas još značajnije, motiv proleća pominje se u Andrićevom putopisu u tekstualnoj blizini opisa pripadnika južnoslovenskih naroda. Nosioi kulture u prolećnoj „duhovnoj epohi“, s vitalističkim i regenerativnim konotacijama tog špenglerovskog koncepta, u scenariju koji implicira tekst KROZ AUSTRIJU, imaju Južni Sloveni.

Andrić se u vezi s ovim pitanjem mogao pozvati i na Špenglera, u čijoj je dvotomnoj studiji PROPAST ZAPADA ruska hrišćanska kultura najbliža onome što se može nazvati kulturom čiji će ciklus smeniti ciklus umiruće zapadnoevropske

²⁶ Andrić u pismu od 26. aprila 1923. godine piše: *Draga gospođice, danas sam primio Vašu kartu [...] Inače sam zdravo. Ovde je proljeće koje podsjeća na Bosnu (Andrić 1923, prema Tošović 2008: 591).*

civilizacije.²⁷ I drugi, slovenski pisci osećali su snagu svoje kulture kao potencijal koji može kvalitativno izmeniti evropski svet. U tekstu koji preispituje rasprostranjenost apokaliptične imaginacije i pesimističnih osećanja na prelazu vekova u evropskim zemljama, Valter Laker ističe da je u Rusiji već krajem 19. veka među intelektualcima nastupilo očekivanje da će upravo ruska, slovenska kultura izvršiti tako neophodan preporod dekadentne Evrope (Laqueur 1996: 8–10). Miloš Crnjanski u prikazu EX PONTA insistira na vitalističkoj „puškinskoj“, mlada-lakoj tuzi koja provejava Andrićevim delom kao jedan nov rasni kvalitet, suprotstavljajući se dekadentnoj „melanholiji romanskih kula“ (Crnjanski 2008: 363).

4. I tu dolazimo do unutrašnje kontradikcije, onog što je „nesvesno“ Andrićevog teksta KROZ AUSTRIJU, kontradikcije koja je istovremeno problem unutrašnje tenzije dekadencije kao temporalne figure.²⁸ O ovome piše Čarls Bernhajmer u tekstu DEKADENTNA DIJAGNOSTIKA:

Takav je rad dekadencije unutar teorije degeneracije: urušava se binarna opozicija (zdravog) sebe i (obolelih) drugih. U trenutku kada se apelom na pozitivnu normu najizrazitije tvrdi razlika, ta norma pada u svet višestrukih abnormalnosti. [...] Dok je cilj teorije degeneracije da dijagnostikuje psiho-fiziološke simptome dekadencije i organizuje ove dijagnoze u koherentan sistem znanja, dekadencija podriiva ovaj projekat ne dozvoljavajući mu da zauzme stanovište izvan vremenskog sveta beskrajnog propadanja, trajne patologije (Bernheimer 2002: 162, istakla J. S.).

Inherentan problem koji donosi dijagnostifikovanje degeneracije i, uopšte, prihvatanje vremenskog okvira dekadencije leži u tome da se, jednom kada taj okvir prihvatimo, logički ne možemo iz njega izuzeti. Ukoliko – a u ovome leži poenta našeg rada – smisao propadanja civilizacija nisu Forum ili Pompeja, već groteskno *popuštanje tetiva* društvenog organizma, onda to *čilenje tkanja* očekuje

²⁷ Pišući sintezu Špenglerovih shvatanja, Vladimir Vujić naznačuje važnost Špenglerovog portreta Dostojevskog kao predstavnika moguće mlade kulture koja će obeležiti sledeće „tisućleće“: „On [Špengler, J. S.] je prorok propasti svoje civilizacije, tj. kraja onog ljudstva kome pripada. Ali je bio, u drugoj knjizi ovog svog dela, prorok jedne verovatne buduće kulture. U majstorskom vajanju portreta Tolstoja i Dostojevskog, govoreći o pravom začetniku boljševizma, Tolstoju, kao socijalnom revolucionaru, koji je sav u Zapadu i koji nije razumeo hrišćanstvo, i o Dostojevskom, koji je sav u pravom evanđelju i koji pripada duhovno apostolima i pra-hrišćanstvu, Špengler kaže: Hrišćanstvu Dostojevskog pripada naredno tisućleće. Tu je naznačenje nove kulture, na polju slovenstva, između Visle pa ka Sibiru, i tu je naznačenje suštinskog duha te nove kulture“ (Vujić 1989: 19, istakla J. S.).

²⁸ Suočen s velikim brojem raznorodnih upotreba termina dekadencije u različitim naučnim disciplinama, Arno Miranda, francuski politikolog, u tekstu ŠTA JE DEKADENCIJA (2021) opredeljuje se za sagledavanje dekadencije kao vremenske figure koja funkcioniše kao interpretativna shema za razumevanje istorije (up, Miranda 2021).

i mlade jugoslovenske narode, upravo *naše ljude* koje s toliko simpatije i nade, i s dozom pobedničke emocije, evocira Andrić u tekstu KROZ AUSTRIJU.

Zaključak

1. U sociologiji, istoriji, politici i drugim naučnim poljima i disciplinama organicističke metafore koriste se da se društveni koncepti i sistemi (društvo, nacija, država) dovedu u vezu s biološkim organizmima. Upoređivanjem s modelima organizma žele se naglasiti složene strukture i funkcije navedenih društvenih tvorevina. Organicističke metafore čine deo širih bioloških analogije koje prevazilaze strukturne i funkcionalne sličnosti društvenog produkta s organizmom i uključuju paralele iz života biljnog i životinjskog sveta. Organicistička poređenja bila su ključna za nastanak sociologije kao društvene nauke jer su uspostavljala društvo kao predmet pogodan za naučno istraživanje, dok je u polju filozofije istorije biološko-biografski analoški pristup smeni kultura imao značajno mesto u organicističkim idejama Osvalda Špenglera, idejama iznesenim u kapitalnom delu PROPAST ZAPADA. Možemo videti kako se u Andrićevom putopisno-publicističkom tekstu već od prvih pasusa pomalja špenglerovska tema preispitivanja viših razvojnih zakona koje bi kulture i civilizacije morale da slede i kako ovo preispitivanje prati prihvatanje cikličnog pogleda na postojanje velikih društvenih sistema – dakle, usvajanje osnovnih premisa Špenglerove morfologije istorije.

2. Hronotop koji se obrazuje celinom putopisa KROZ AUSTRIJU specifičan je po tome što se univerzalne refleksije odnosne na „životnu putanju“ kultura smenjuju s precizno određenom tačkom u istoriji Austrije – posleratnom Saveznom Austrijom, naslednicom Austrougarskog carstva, koja u deceniji nakon Prvog svetskog rata gra u društvenim, ekonomskim i političkim problemima. Dok se u uvodnim istorijsko-filozofskim ruminacijama uviđa špenglerovski organicizam, ostatak putopisnog teksta prožet je sociološkim organicističkim stavom prema savremenom austrijskom društvu. Organicističke metafore i biološke analogije u tekstu KROZ AUSTRIJU referentne su, stoga, na način postojanja i nestajanja civilizacija, ali i na pojavu raslojavanja, individualizacije društva. Oba mišaona toka i tipa istraživanih figura, međutim, bave se istom temom – propadanjem Austrougarske monarhije i prežicima koji ostaju iza nekada moćne austrougarske kulture.

3. Kontratežu ovoj temi predstavlja prikrivenija, kroz opise slučajnih susreta putopisnog subjekta s „našim ljudima“, Južnim Slovenima, utkana tema „procvata“ naroda koji su nakon Prvog svetskog rata oslobođeni od austrougarske prevlasti. Motiv proleća utiče na „razvedranje“ atmosfere drugog dela putopisa, u kom se dočaravaju „naši ljudi“ u savremenoj Austriji i njihov prezriv odnos prema nekada moćnoj Austrougarskoj monarhiji i njenoj slaboj naslednici.

U tekstu KROZ AUSTRIJU putopisni subjekt podvlači svoju odvojenost od austrijskog društva i kulture, zauzimajući stav pridošlice da bi naglasio tu distancu. Andrić je, međutim, bio blisko upoznat s austrougarskim društvom i društvenopolitičkim sistemom budući da je svoje formativne godine proveo u *k. u. k.* monarhiji. Andrić ne piše ovaj publicistički tekst kao turista, već kao neko ko je zbog svojih stavova, prema Austrougarskim zakonima, bio osuđen na robiju u splitskom i mariborskom zatvoru. U svetlu ovih znanja, u ovom radu težili smo da pokažemo kako putopis KROZ AUSTRIJU iza univerzalnih refleksija odnosnih na „procvat“ i „gašenje“ civilizacija prikriva perspektivu nekoga ko pripada kulturi koja trenutno prolazi kroz špenglerovsku „duhovnu epohu“ razvoja. Patologiji austrijskog društva putopisni subjekt ne priznaje nikakvu epistemološku ili umetničku kompenzatornu vrednost ali, jednom kada se uputi u dijagnostiku degeneracije austrijske, nekada austrougarske kulture, i usvoji vremensku figuru dekadencije, on ne može pobeći od njihovih univerzalističkih implikacija ni kada je reč o „mladim“ južnoslovenskim narodima.

4. Naša je teza, koju smo analizom metaforičnog izraza teksta KROZ AUSTRIJU težili dokazati, bila da prisustvo organicističkih metafora i bioloških analogija u izveštaju o Austriji iz 1923. godine ima dublje implikacije i da razotkriva šira ideološka i politička ubeđenja mladog Andrića. Tokom istraživanja uvideli smo i u radu pokazali na koji sve način, pored toga što reflektuju ideološki i politički aspekt putopisa, navedene figure dovode i do stvaranja unutrašnje logičke napetosti između refleksivnih i dijaloško-narativnih partija teksta, između misli putopisnog subjekta o univerzalnoj sudbini kultura i njegove emocije povodom tačke u biokulturnoj putanji južnoslovenskih naroda – napetosti koja u ovom Andrićevom tekstu naposljetku ostaje nerazrešena.

Izvori

- Andrić 2004: Andrić, Ivo. PRIČA IZ JAPANA. In: Andrić, Ivo. *Ex Ponto; Nemiri; Lirika*. Beograd: Dereta. S. 102–103.
- Andrić 2016: Andrić, Ivo. KROZ AUSTRIJU. In: Andrić, Ivo. *Predeli i staze: putopisna proza*. Priredila i pogovor napisala Žaneta Đukić Perišić. Beograd: Dereta. S. 47–53.
- Crnjanski 2016: Црњански, Милош. *Дневник о Чарнојевићу*. Beograd: Lom – Caligraph.

Literatura

- Bakić 2004: Bakić, Jovo. *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma: 1918–1941: sociološko-istorijska studija*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“.
- Barberis 2003: Barberis, Daniela S. In Search of an Object: Organicist Sociology and the Reality of Society in Fin-De-Siècle France. In: *History of the Human Sciences*. London. Vol. 16, No. 3. S. 51–72.
- Bauer 1975: Bauer, Roger. „Fin de siècle“ et „décadence“ comme catégories littéraires. *Neohelicon*. Budapest – London. Vol. 3. S. 69–86.
- Bernheimer 2002: Bernheimer, Charles. Decadent Diagnostics. In: Bernheimer, Charles. *Decadent Subjects. The Idea of Decadence in Art, Literature, Philosophy, and Culture of the Fin de Siècle in Europe*. Edited by T. Jefferson Kline and Naomi Schor. Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press. S. 139–162.
- Crnjanski 2008: Црњански, Милош. *Есеји*. Приредио Мило Ломпар. Београд – Подгорица: „Штампар Макарије“ – Октоих.
- Đukić Perišić 2009: Đukić Perišić, Žaneta. Ivo Andrić: put, putnik, putopis. In: Tošović, Branko (Hr./ur.). *Ivo Andrić: Graz – Austrija – Evropa / Ivo Andrić: Graz – Österreich – Europa*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Beogradska knjiga. S. 41–59. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 2]
- Đukić Perišić 2012: Đukić Perišić, Žaneta. *Pisac i priča: stvaralačka biografija Ivo Andrića*. Novi Sad: Akademska knjiga – Budućnost.
- Gluck 2014: Gluck, Mary. Decadence as Historical Myth and Cultural Theory. In: *European Review of History: Revue européenne d'histoire*. Abingdon – Oxfordshire. Vol. 21, No. 3. S. 349–361.
- Huysmans 1920: Huysmans, Joris-Karl. *À rebours*. Paris: A. Ferroud. – F. Ferroud.
- Jankelevič 1988: Jankelevič, Vladimir. Dekadencija. In: *Delo: književni mesečni časopis*. Beograd. God. 34, br. 3–4. S. 36–70. [Jankélévitch, Vladimir. La décadence. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*. Vol. 55, No. 4. 1950. S. 337–869]
- Karaulac 1980: Karaulac, Miroslav. *Rani Andrić*. Beograd – Sarajevo: Prosveta – Svjetlost.
- Klevernić i dr. 2011: *Библиографија Иве Андрића (1911–2011): О педесетој годишњици Нобелове награде Иви Андрићу*. Аутори Љиљана Клевернић (координатор), Ката Мирић, Меланија Блашковић, Весна

- Укропина, Даниела Кермеци, Слађана Субашић, Марија Вап. Главни уредник Миро Вуксановић. Београд – Нови Сад: Задужбина Иве Андрића – Српска академија наука и уметности – Библиотека Матице српске – Будућност.
- Laqueur 1996: Laqueur, Walter. Fin-de-siècle: Once More with Feeling. In: *Journal of Contemporary History*. New York. Vol. 31, No. 1. S. 5–47.
- Lyytikäinen 2014: Lyytikäinen, Pirjo. Decadent Tropologies of Sickness. In: *Decadence, Degeneration, and the End. Studies in the European Fin de Siècle*. Edited by Marja Härmänmaa and Christopher Nissen. New York: Palgrave Macmillan. S. 85–102.
- Miranda 2021: Miranda, Arnaud. Qu'est-ce que la décadence? Réflexions épistémologiques sur une figure du temps. *Alkemie*. № 27. S. 89–103.
- Morli 2005: Морли, Невил. Декаденција као теорија историје. Превела Наташа Пралица. In: *Златна трега: листи за књижевност, уметност, културу и мишљење*. Нови Сад. Год. 5, бр. 49. С. 4–9. [Morley, Neville. Decadence as a Theory of History. In: *New Literary History*. Baltimore. Vol. 35, No. 4. 2004. S. 573–585]
- Pierrot 1981: Pierrot, Jean. *The Decadent Imagination 1880–1900*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ristić 2011: M. Ristić, Gordana. Konceptualna analiza nemačkih i srpskih somatizama u semantičkom polju strah. In: *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. Novi Sad. God. 1, br. 1. S. 119–129.
- Schlanger 1995: Schlanger, Judith. *Les métaphores de l'organisme*. Paris: Éditions L'Harmattan.
- Špengler 1989: Špengler, Oswald. *Propast Zapada*. Preveo Vladimir Vujić. Knj. 1. Beograd: Književne novine. [Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. Wien: Verlag Braumüller. 1918]
- Špengler 1990: Špengler, Oswald. *Propast Zapada*. Preveo Vladimir Vujić. Knj. 2. Beograd: Književne novine. [Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. Wien: Verlag Braumüller. 1918]
- Tošović 2008: Tošović, Branko. *Nobelovac Ivo Andrić u Gracu / Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz*. Graz – Beograd. Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 1]
- Tošović 2010: Tošović, Branko. Andrićevi publicistički tekstovi iz gračkog perioda (1923–1924). In: Tošović, Branko (Hr./ur.). *Grački opus Iva Andrića (1923–1924) / Das Grazer Opus von Ivo Andrić (1923–1924)*. Graz – Beograd:

- Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga. S. 253–292.
- Tošović 2011: Tošović, Branko. Austrougarski period života i stvaralaštva Iva Andrića (1892–1922). In: Tošović, Branko (Hr./ur.). *Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića: (1892–1922) / Die K. u. K. Periode in Leben und Schaffen von Ivo Andrić*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Beogradska knjiga – Službeni glasnik. S. 47–68. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 4]
- Tošović 2014: Tošović, Branko. Tropi u TRAVNIČKOJ HRONICI. In: Tošović, Branko (Hr./ur.). *Andrićeva Hronika / Andrićs Chronik*. Graz – Banja Luka – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Svet knjige – Nmlibris. S. 919–1006.
- Vučković 1974: Vučković, Radovan. *Velika sinteza: o Ivi Andriću*. Sarajevo – Trebinje: Svjetlost.
- Vujić 1989: Vujić, Vladimir. Oswald Špengler i njegovo delo. In: Špengler, Oswald. *Propast Zapada*. Preveo Vladimir Vujić. Knj. 1. Beograd: Književne novine. S. 9–21.
- Wonisch 2011: Wonisch, Arno. Austro-Ugarska u Andrićevo doba. In: Tošović, Branko (Hr./ur.). *Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića: (1892–1922) / Die K. u. K. Periode in Leben und Schaffen von Ivo Andrić*. Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität – Beogradska knjiga – Službeni glasnik. S. 69–80. [Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu, tom 4]

Jovana Suvajdžić (Beograd)

The Meaning of Metaphors of Organicism and Other Biological Analogies in the Text THROUGH AUSTRIA by Ivo Andrić

In this paper we will present an analysis of the metaphorical expression used by Ivo Andrić in the text THROUGH AUSTRIA, published in 1923 in the magazine JUGOSLAVENSKA NJIVA under the pseudonym Res. Andrić's text presents Austria after the collapse of the Dual Monarchy from the perspective of a diagnostician, by using an analogy between the Austrian society and a sick organism. The decadent fragmentariness of the organism of Austrian society is opposed to the vitality of nature and the motif of spring, which has its place in the conceptualization of decline and renewal as autumn and spring. We propose that the presence of this motif hints at a possible way of healing, connected to „young“ Slavic cultures. In this paper we will also aim to show how the presence of metaphors of organicism and biological analogies reveals the ideological and political

inclinations of young Andrić, and we will highlight the internal tensions caused by organicist ideas of the text THROUGH AUSTRIA.

Jovana Suvajdžić
Istraživač-pripravnik
Institut za srpsku kulturu Priština–Leposavić

Zaneta Vidas Sambunjak (Zadar)

Bogumili u disertaciji Ive Andrića

Ivo Andrić u svojoj disertaciji RAZVOJ DUHOVNOG ŽIVOTA U BOSNI POD UTICAJEM TURSKE VLADAVINE (1924.) cijelo jedno poglavlje posvećuje bogumilima. U ovom se radu istražuje koliko je Ivo Andrić uočio kretanja unutar srednjovjekovne klerikalne kulture u odnosu na ekstremno duhovnu religioznost i rigoroznu moralnu askezu koja se dogodila zbog obnovljenih dodira Balkana i Orijenta, a preko dijaspore Zapada. Pri tome se Andrićeva disertacija promatra unutar okvira historijske publicistike, ali i znanstvenog rada / knjige kao publicističkog sredstva.

A priori se za sve knjige može reći da su one javno uvjetovana i javno izvršena intelektualna pouka i vodstvo koje snagom uvjerenja vodi ka djelovanju i radu te su stoga publicistički relevantne. Stoljećima su knjige imale snažnu prevlast kao sredstvo oblikovanja mišljenja i ukusa. Široki javni učinci mogu se postići knjigama na vrlo različitim područjima. Pogodne okolnosti epohe te odlučno i dosljedno zastupan stav preduvjeti su takve publicističke učinkovitosti knjiga.

Znanstvene knjige prenose znanje i potiču uvide. Budući da je neposredna dinamika utjecaja i aktualnost bitna za publicistiku, broj ljudi zainteresiranih za neko područje znanja nikada nije u istoj startnoj situaciji. Stoga su ljudima potrebne različite mogućnosti informacija i zabave. Kao rezultat toga, knjige sa specifičnim zahtjevima i na drugačijim obrazovnim razinama imaju priliku imati publicistički utjecaj. Mentalna učinkovitost nije vezana uz određenu razinu obrazovanja ili znanja. Odjeci i utjecaji mogu se prepoznati i prisutni su čak i kada su djelotvorni na jednostavnoj razini. Publicistički učinci knjiga primarno ne zahtijevaju određeni broj ili fiksni minimum čitatelja. Učinak može biti izravan, ali se može postići i kroz drugi i treći medij: kroz razgovore čitatelja s njihovim poznanicima, studentima i dr., kroz javne rasprave u znanstvenim člancima itd.. Međuodnosi između medija knjige i drugih publicističkih medija sada su mnogo intenzivniji i obuhvatniji nego što se općenito pretpostavlja. Brojni prilozima u novinama i časopisima, radiju i televiziji temelje se na knjigama: misli se i na priručna djela, monografije itd.

Dakle, tiskani broj, naklada, knjige može biti vrlo malen, kao i broj prodanih i pročitanih primjeraka, a da se ne može donositi zaključke o učinku na publiku.